

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ИҚТИСОДИЁТ УНИВЕРСИТЕТИ
ҲУЗУРИДАГИ ИЛМИЙ ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ
DSc.03/10.12.2019.I.16.01 РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ
ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ИҚТИСОДИЁТ УНИВЕРСИТЕТИ

Кўлёзма ҳуқуқида:
УЎК: 657.02:658.1(575.1)

АҲМАДЖОНОВ АЗИМЖОН КАРИМЖОН ЎГЛИ

АКЦИЯДОРЛИК ЖАМИЯТЛАРИДА МҲХС АСОСИДА МОЛИЯВИЙ
ҲИСОБОТЛАРНИ ТУЗИШ ВА АУДИТОРЛИК ТЕКШИРУВЛАРИНИ
ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

08.00.08 – Бухгалтерия ҳисоби, иқтисодий таҳлил ва аудит

иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (Doctor of Philosophy)
илмий даражасини олиш учун тайёрланган
ДИССЕРТАЦИЯ

Илмий раҳбар: иқтисодиёт фанлари доктори,
профессор Н.Ш.Хажимуратов

Тошкент шаҳри – 2022 йил

МУНДАРИЖА

КИРИШ.....	3
1-БОБ. ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА МОЛИЯВИЙ ҲИСОБОТ ХАЛҚАРО СТАНДАРТЛАРИНИНГ АМАЛИЁТГА ЖОРИЙ ЭТИЛИШИ, ЗАМОНАВИЙ АУДИТОРЛИК ФАОЛИЯТИНИНГ ҲОЛАТИ ВА УЛАРНИНГ РИВОЖЛАНИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ.....	12
1.1. Ўзбекистон Республикасида электр энергетикаси соҳасининг ҳозирги ҳолати ва ривожланиш истиқболлари.....	12
1.2. Акциядорлик жамиятларида МҲХСни қўллашнинг моҳияти, зарурияти ҳамда замонавий аудиторлик фаолиятини ташкил этишнинг меъёрий-ҳуқуқий асослари.....	28
1.3. Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига мувофиқ молиявий ҳисоботларни тузиш муаммолари.....	39
Биринчи боб бўйича хулоса.....	52
2-БОБ. МҲХСГА МУВОФИҚ МОЛИЯВИЙ ҲИСОБОТЛАРНИ ТУЗИШДА АВТОМАТЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ ВА АУДИТОРЛИК ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШДА ХОРИЖ ТАЖРИБАСИ.....	54
2.1. Ривожланган мамлакатларда МҲХСни қўллашнинг жаҳон тажрибаси.....	54
2.2. Акциядорлик жамиятларида МҲХС асосида молиявий ҳисоботларни тузишда автоматлаштирилган дастурий маҳсулотлардан фойдаланиш.....	70
2.3. Жаҳон мамлакатларида аудиторлик фаолиятини ўрганиш тажрибаси.....	83
Иккинчи боб бўйича хулоса.....	97
3-БОБ. АКЦИЯДОРЛИК ЖАМИЯТЛАРИДА ХАЛҚАРО АУДИТ СТАНДАРТЛАРИ АСОСИДА АУДИТОРЛИК ТЕКШИРУВЛАРИ ЎТКАЗИШНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ.....	100
3.1. Акциядорлик жамиятларида кўрсатиладиган аудиторлик хизматлари таркибини ривожлантириш.....	100
3.2. Аудиторлик текширувини автоматлаштириш жараёнини такомиллаштириш.....	109
3.3. Халқаро аудит стандартларига мувофиқ молиявий ҳисоботлар аудитини ва уни яқунлашни такомиллаштириш.....	128
Учинчи боб бўйича хулоса.....	144
ХУЛОСА.....	146
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.....	148
Иловалар.....	154

КИРИШ

Диссертация мавзусининг долзарблиги ва зарурати. Жаҳон иқтисодиётида энергетика сектори ҳал қилувчи роли кўплаб йирик миллий компанияларнинг ташқи бозорга чиқишини тақозо этмоқда. Ўз фаолиятини халқаро миқёсдаги амалиётлар билан боғлаб бораётган компаниялар салмоғи тобора ортиб бормоқда. МҲХСнинг жорий этилиши кўпгина энергетика компанияларига узоқ муддатли муҳим афзалликларни тақдим этмоқда, лекин шу билан бирга, уларнинг олдига жиддий масалаларни ҳал қилиш вазифасини ҳам қўймоқда. Энергетика сектори дастлабки даврда катта инвестициялар зарур бўлиши билан тавсифланади, бу кўпинча, узоқ муддатли истикболда олиниши мумкин бўлган натижаларга нисбатан ноаниқлик, мавҳумлик билан кузатилади. “Covid-19 пандемияси яқин тарихда ҳар қандай бошқа воқеликларга қараганда энергетика секторига кўпроқ салбий таъсир кўрсатиб, бунинг оқибатлари ҳали узоқ йиллар давомида сезилиб туради”¹. Геосиёсат, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш, энергия ва табиий ресурсларни етказиб бериш, шунингдек, савдо-сотик соҳаларида юзага келаётган қийинчиликлар компанияларнинг манфаатдор томонлар ва бошқа корхоналар билан ўзаро мураккаб муносабатлари билан биргаликда МҲХСга ўтиш янги стандартларни жорий этиш борасидаги муайян мулоҳазаларни талаб этишини аңглатади.

Жаҳон иқтисодиётида юз бераётган жадал ўзгаришлар жараёнида электр энергетикаси соҳасида МҲХСни жорий этиш ҳамда такомиллаштиришга оид илмий-тадқиқот ишлари амалга оширилмоқда. Хорижий инвесторлар ва инвестицияларни жалб қилишда банклар, суғурта компаниялари, акциядорлик жамиятлари ва йирик солиқ тўловчи хўжалик юритувчи субъектларнинг молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларини жорий этиши, мазкур стандартлар асосида иш олиб боришни такомиллаштириш, аудит текширувининг халқаро аудит стандартларига мувофиқлигини таъминлаш,

¹ Манба: <https://iea.blob.core.windows.net/assets/8b420d70-b71d-412d-a4f0-869d656304e4/Russian-Summary-WEO2020.pdf>

манфаатдор шахслар учун ахборот шаффофлигини даражасини ошириш, МХХС асосида молиявий ҳисоботларни тузишда автоматлаштирилган дастурий маҳсулотларни ишлаб чиқиш, аудиторлик текширувларини автоматлаштириш, аудиторлик хизматлари таркибини кенгайтириш кабилар бу борадаги илмий тадқиқотларнинг муҳим йўналишларидан ҳисобланади.

Ўзбекистонда сўнгги йилларда иқтисодиёт тармоқлари ва аҳолининг электр энергиясига бўлган эҳтиёжини тобора тўлароқ қондириш мақсадида электр энергияси ишлаб чиқариш ҳажми ошириш чора-тадбирларига алоҳида эътибор қаратилмоқда. Жумладан, “замонавий технологиялар ва энергияни тежайдиган ускуналарни жорий этиш орқали энергия ишлаб чиқариш самарадорлигини сезиларли даражада ошириш, шу билан электр таъминоти учун ўзига хос ёқилғи сарфини 10% гача камайтириш, ёқилғи-энергетика балансини диверсификация қилиш, қаттиқ ёқилғи улушининг ошиши ва истеъмолчиларнинг электр энергиясига эҳтиёжини қаноатлантириш”² вазифалари белгилаб берилган. Мазкур вазифаларни амалга оширишда энергетика соҳасидаги акциядорлик жамиятларида МХХС асосида молиявий ҳисоботларни тузиш ва аудиторлик текширувларини такомиллаштириш, жумладан, фаолият тури бўйича мазмунан яқин корхоналар учун МХХС асосидаги Бухгалтерия ҳисобининг ягона счётлар режасини тузиш, электр энергияси корхоналарида МХХС асосида молиявий ҳисоботларни автоматлаштирилган дастур ёрдамида тузиш жараёнларини жорий этиш, электр энергияси корхоналари ҳисоб сиёсатини такомиллаштириш каби йўналишларда илмий-тадқиқот ишларини олиб бориш муҳим ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сон “2022-2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”, 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сон “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги фармонлари, 2020 йил 24 февралдаги ПҚ-4611-сон “Молиявий

² Манба: <https://minenergy.uz/uz/lists/view/33>.